

آداب مهمانی در سیره امام علی علیه السلام

اعظم رحمت آبادی*

زینب نوربخش کلانی**

چکیده

موضوع این مقاله آداب مهمانی در سیره امام علی علیه السلام می باشد. با توجه به اجتماعی بودن انسان، ارائه الگوهای کامل در این عرصه برای رسیدن او به نقطه مطلوب ضروری است. بهترین گزینه در این زمینه معصومین علیهم السلام هستند. متأسفانه زندگی مدرن آثار منفی در روابط اجتماعی ایجاد کرده است که اگر تصحیح نگردند، سبک زندگی اسلامی به حاشیه رانده می شود. این مقاله که به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده، تلاش دارد تا یکی از این ابعاد، یعنی مهمانی در سیره امیرالمؤمنین علیه السلام را بررسی کند تا با روشن شدن فاصله‌ای که با نقطه مطلوب داریم، گامی در جهت بهبود آن برداریم. سؤال اصلی که این مقاله پاسخگوی آن است عبارت است از اینکه: امام علی علیه السلام برای احیای سنت مهمانی در جامعه چه برنامه‌ها و دستورالعمل‌هایی داشتند؟ نتیجه حاصل نیز این موضوع را تأیید می کند که ایشان سه برنامه عمده برای تحقق این امر داشتند: تبیین اهمیت و آثار آن مانند ایجاد نشاط، آموزش گناهان و بهشتی شدن؛ نهادینه کردن وظایف میزبان مانند استقبال و بدرقه محترمانه، خدمت به او و مهیا ساختن اسباب آسایش و امنیت او؛ تبیین وظایف مهمان مانند پذیرفتن دعوت میزبان، پرهیز از به سختی انداختن او و رعایت ویژه آداب سفره و غذا خوردن.

واژگان کلیدی: اهمیت مهمانی، وظایف میزبان، مهمان، آداب سفره.

*. مدرس و عضو هیئت علمی مؤسسه علمی تحقیقی مکتب نرجس علیها السلام.

** سطح دو مؤسسه علمی تحقیقی مکتب نرجس علیها السلام.

مقدمه

انسان برای رسیدن به نقطه مطلوب در هر عرصه‌ای از زندگی نیازمند الگوهایی است که با پیروی از آن‌ها به کمال دست یابد. دین اسلام در همه موارد فردی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی برنامه‌های مهمی دارد. در این میان یکی از مهم‌ترین ابعاد وجودی انسان، بُعد اجتماعی اوست زیرا انسان‌ها موجوداتی مدنی هستند و ضرورتاً با اجتماع سرو کار دارند. پس نیازمند الگوی عملی در این عرصه مهم نیز هستند. مسلماً بهترین الگو در این زمینه معصومین علیهم‌السلام خواهند بود که در تمام ابعاد زندگی بالاترین حد کمال را داشته‌اند، تاجایی که سیره آن‌ها برای ما حجت است. از طرفی مهم‌ترین گام برای زمینه سازی ظهور امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریفة نیز، تشکیل جامعه و تمدن اسلامی است. جامعه‌ای که در آن سبک زندگی اسلامی ظهور و بروز داشته باشد. ضرورت این مسئله تا حدی بوده است که رهبر فرزانه انقلاب بارها بر آن تأکید کرده‌اند. بنابراین از مهم‌ترین اهداف این مقاله می‌توان به دو مورد اشاره کرد: اول؛ ارائه یک الگوی کامل اسلامی در یکی از ابعاد مسائل اجتماعی. دوم؛ روشن شدن اهمیت عرصه تعاملات اجتماعی انسان‌ها در دین و کم کردن فاصله‌ای که ما با نقطه مطلوب داریم. آنچه در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد مهمانی و آداب آن در سیره امیرالمؤمنین علیه‌السلام می‌باشد. از منابع مورد استفاده نیز می‌توان به بحارالانوار، غررالحکم و دررالکلم، مستدرک الوسائل، نهج البلاغه و کافی اشاره کرد.

بدون شک یکی از ارتباطات اجتماعی، مهمانی و دید و بازدید است که در ایجاد روحیه مثبت در انسان‌ها و در نتیجه نشاط جامعه تأثیر بسیار بالایی دارد. آنچه از بررسی روایات اسلامی درباره آداب مهمانی به دست می‌آید این است که شرع مقدس اسلام به سبب فواید اجتماعی مهمانی، از جمله صلۀ رحم، ایجاد انس و الفت میان خویشاوندان، همسایگان و امت اسلامی، آگاهی از احوال یکدیگر و کمک به هم، دستگیری از خانواده‌های مستمند و فقیر، جلوگیری از تنهایی افراد و مشکلات روحی و روانی ناشی از آن و... توصیه مؤکد به مهمانی دادن می‌کند (حسین اترک، ۱۳۹۱، ص ۱۰۰).

برخلاف تصور برخی که مهمان را مایه زحمت و دردسر می‌دانند، در روایات دینی برکات دنیوی و اخروی فراوانی برای مهمان شمرده شده است. رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم اکرام مهمان را ضامن خوشی و سلامت جامعه دانسته و ترک آن را یکی از عوامل قحطی و خشکسالی می‌دانستند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۴۶۰) ^۱ و می‌فرمودند: خانه‌ای که در آن مهمان داخل نمی‌شود، فرشتگان نیز داخل نمی‌شوند (همان، ص ۴۶۱) ^۲. به اعتقاد ایشان هنگامی که خدا برای بنده‌ای اراده خیر کند، هدیه گران بهایی برایش می‌فرستد که عبارت است از مهمان که با روزی خویش وارد می‌شود و گناهان خانواده را با خود می‌برد و سبب بخشش گناهان آن‌ها می‌شود (همان) ^۳. ایشان سرعت نزول رزق برای میزبان را از سرعت فرو رفتن کارد در کوهان شتر سریع‌تر می‌دانستند (همان) ^۴. امام صادق علیه‌السلام نیز مهمانداری را یکی از مکارم اخلاق دانسته (همان، ص ۴۵۸) ^۵، پاداش اطعام مؤمن را برای انسان‌ها بی‌شمار بیان کرده‌اند (کلینی، ۱۴۰۵، ج ۲، ص ۲۰۱) ^۶.

البته برپایی مهمانی باید به قصد قربت و در راه خدا باشد. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرموده‌اند: «کسی را که برای خدا دوست دارید، به غذای خود مهمان کنید» (شیخ حرّ عاملی، ۱۴۰۹، ص ۲۷۴) ^۷. بنابراین مهمانی دادن با نیت‌های غیرالهی مانند کسب شهرت، فخرفروشی به دیگران و... آثار و برکات مهمانی با قصد قربت را نخواهد داشت (اترک، ۱۳۹۱، ص ۱۰۰).

امام علی علیه‌السلام با وجود مسئولیت‌های گوناگون و مهمی که سبب می‌شد بیشتر اوقات شب و روزشان برای رتق و فتق امور پر شود، اما به روحیات اجتماعی و عاطفی دوستان و خویشان نیز توجه می‌کردند (دشتی، ۱۳۸۱، ص ۹۶). ایشان دعوت

دیگران را می‌پذیرفتند و به مهمانی‌ها می‌رفتند (همان، ص ۹۷). امام علی علیه السلام برای پر رنگ‌تر شدن این سنت پسندیده و کاهش آفات آن در سطح جامعه سه برنامه عمده را پی گرفتند که عبارتند از: نهادینه سازی اهمّیت و جایگاه مهمانی و ثواب آن برای عموم مردم، نهادینه سازی و بیان آداب که میزبان باید رعایت کند، نهادینه سازی آدابی که مهمان باید رعایت کند.

از نظر ایشان اگر این مسائل به درستی رعایت شوند و مهمانی‌ها از افراط و تفریط‌ها دور شوند، دیگر نه تنها این سنت حسنه در جامعه ترک نمی‌شود بلکه تقویت نیز خواهد شد و همه افراد جامعه از آثار مثبت آن بهره‌مند می‌گردند. به همین جهت امام علیه السلام در تمام این موارد خود الگوی عملی و کاملی بودند.

الف. اهمّیت مهمانی دادن

امام علیه السلام ارزش مهمان را تا حدّی می‌دانستند که معتقد بودند دوست داشتن و اکرام او، از عوامل نورانی شدن چهره و شناخته شدن فرد در قیامت بوده و پاداش چنین فردی، بهشت است (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۶، ص ۲۵۷)^۸. ایشان می‌فرمودند: «هر مؤمنی که صدای مهمان را بشنود و خوشحال شود، گناهانش آمرزیده می‌شود گرچه گناهانش به اندازه زمین و آسمان باشد» (همان)^۹. نکته مهم و مشترک در این دسته سخنان امام علیه السلام این است که ایشان برای صرف مهمان داری این پاداش‌ها را بیان نکرده‌اند بلکه بر شاد بودن و رضایت درونی و قلبی میزبان نیز تأکید کرده‌اند (ر.ک: همان). این مسأله در بحث مهمانی بسیار مهم و کلیدی است. فرد باید قلباً مهمان را دوست بدارد و از حضور او خوشحال شود. چراکه اگر چنین نباشد بسیاری از مسائلی که اسلام به عنوان آثار مثبت آن در نظر دارد حاصل نخواهد شد و یا بسیار کم‌رنگ خواهد بود. این موضوع آنقدر اهمّیت دارد که امام علیه السلام در کلام دیگری آن‌را از ویژگی‌های شخص کریم می‌داند و می‌فرماید: «لذت فرد کریم در اطعام و مهمانی دادن است» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۵۷۳)^{۱۰}. از منظر امام علیه السلام فرد باید به جایی برسد که اطعام مهمان، محبوب او (ر.ک: نوری، ج ۱۶، ص ۲۵۹)^{۱۱} و عامل شادی یا اندوه او باشد (ر.ک: دیلمی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۱۳۶). چنانچه خود امام علیه السلام یکی از سه محبوب خود را اطعام مهمان بیان نموده و در کلام خود آن‌را بر روزه تابستان و شمشیر زدن در راه خدا مقدم کرده‌اند (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۶، ص ۲۵۹)^{۱۲}. همچنین نقل شده که روزی امام علی علیه السلام را غمگین یافتند و علت را از ایشان پرسیدند. ایشان در پاسخ فرمودند: «هفت روز است که مهمانی بر ما وارد نشده است» (دیلمی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۱۳۶). با توجه به آنچه بیان شد می‌توان گفت خواست امام علیه السلام این است که انسان مؤمن (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۶، ص ۲۵۷)^{۱۳} قلباً عاشق مهمان و اطعام و اکرام او باشد و آنچه موجب پاداش این عمل او می‌شود، در واقع همان میل و اراده قلبی است نه صرف عمل ظاهری.

ب. وظایف میزبان

انسان همان طوری که به غذا نیاز دارد تا جسم خود را حفظ کند، همچنین به مهمانی دادن و میزبانی کردن نیاز دارد تا روح خویش را تغذیه کند. مهمانی دادن و اطعام کردن، روح و روان آدمی را سیر می‌کند و نیازهای عاطفی و روحی شخص را برطرف می‌سازد. امام علی علیه السلام نیز معتقد بودند اطعام کردن و مهمانی دادن غذای روح انسان‌هاست (مجلسی، ج ۷۲، ص ۴۵۶) و عدم مهمان‌داری از عوامل اندوه و ناراحتی هستند (ر.ک: دیلمی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۱۳۶). بنابراین اولین اثر مهمانی به خود میزبان برمی‌گردد. لذا باید به نحو شایسته‌ای آن را به جا آورد. امام علی علیه السلام در جایگاه میزبان

دستورالعمل‌هایی داشتند که در صورت رعایت آن‌ها هم میزبان و هم میهمان می‌توانند از آثار مثبت مهمانی بهره‌مند گردند. در اینجا به برخی از این موارد اشاره می‌شود:

- استقبال گرم و محترمانه: نکته مهم در برقراری ارتباطات اجتماعی، دقت در نحوه اولین برخورد و تعامل می‌باشد. در مهمانی نیز رفتار میزبان در هنگام ورود مهمان بسیار مهم است. امام علی علیه السلام وقتی مهمان بر ایشان وارد می‌شد به احترام او می‌ایستادند و مهمانان را بالای مجلس نشاندند و خود در مقابل آن‌ها می‌نشستند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۵۶) و با این کار به مهمان می‌فهماندند که از حضور او خوشحال بوده و آن را مغتنم می‌شمارند.

- فراهم کردن اسباب آسایش و امنیت مهمان: در آن دوران برخی خانه‌ها در بیابان بودند و برای حفاظت و امنیت، سگ نگهداری می‌کردند. همچنین شغل برخی مناطق منحصراً چوپانی بود و باید برای کار خود سگ نگهداری می‌کردند. این افراد هنگام ورود مهمان به خانه باید سگ را می‌بستند تا به او تعرضی نکند (رمضانی، ۱۳۸۰، ج ۵، ص ۴۳۰). اهمیت این موضوع تا حدی بود که امام علیه السلام معتقد بودند که اگر فرد با اجازه صاحب خانه وارد شد و سگ خانه او را زخمی کرد، صاحبخانه در این زمینه ضامن است (همان).

- پرهیز از تکلف و سختی: برخی برای مهمانی، افراد خانواده را به سختی و زحمت می‌افکنند تا بهترین مهمانی را ترتیب دهند. این در حالی است که امام علیه السلام از تکلف بیزار بوده (گروه مؤلفان، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۴۷) و معتقد بودند نباید برای مهمانی به اعضای خانواده سخت گرفته شود و خود نیز یکی از شروط قبول مهمانی دیگران را همین موضوع عنوان می‌کردند (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲). همچنین در نظر ایشان بدترین دوستان، کسانی هستند که انسان به خاطر آن‌ها به رنج و مشقت می‌افتد (شریف رضی، ۱۴۱۴، ص ۵۵۹) و می‌فرمودند: «اگر مؤمنی برادر دینی اش را شرمنده کند، مقدمه جدایی از او را فراهم ساخته است» (همان) ۱۵. منظور ایشان از شرمنده کردن، احترام نهادن به آن‌ها تا حد زحمت و تشریفات بی‌جاست (گروه مؤلفان، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۴۸) چرا که اگر مهمانی به یک امر پرمشقت و سخت با تشریفات بی‌جا تبدیل شود، به تدریج کمرنگ شده و دیگر افراد رغبتی به آن نخواهند داشت و این سنت پسندیده به حاشیه رانده می‌شود.

- آماده‌سازی سفره پس از ورود مهمان: مسأله مهمی که شاید این روزها مورد غفلت قرار می‌گیرد این است که سفره یا میز غذا قبل از ورود مهمان آماده است در حالی که امام علیه السلام پس از ورود مهمان و مستقر شدن آن‌ها دستور می‌دادند که غذا بیاورند (ر.ک: مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۵۶). نکته ظریفی که در این مسأله نهفته است، این است که مهمان نباید احساس کند میزبان را منتظر گذاشته، چرا که گاهی ممکن است مهمان در آمدن به منزل میزبان تأخیر داشته باشد و خود از این بابت شرمنده باشد. حال اگر با چنین صحنه‌ای مواجه شود شرمندگی اش مضاعف می‌شود.

- مهمان راحت غذا بخورد: یکی از عواملی که باعث خجالت مهمان می‌شود، کم بودن غذاست. امام علی علیه السلام به این مسأله حساس بودند و حتی در مواردی که مهمان بدون دعوت قبلی به خانه‌شان می‌رفت و غذا به اندازه کافی نبود این نکته را رعایت می‌کردند. ایشان پس از پهن شدن سفره، شعله چراغ را کم می‌کردند و وانمود می‌کردند که در حال غذا خوردن هستند. امام علیه السلام این کار را انجام می‌دادند تا آن فرد از ایشان شرم نکند و به خاطر کمبود غذا خجالت نکشد. به این ترتیب مهمان با خاطری آسوده غذایش را می‌خورد تا سیر می‌شد (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۹، ص ۴۶۲).

- مقدم داشتن مهمان بر اهل خانه: میزبان باید در پذیرایی، مهمان را بر اهل خانه مقدم کند. امام علیه السلام با اینکه غالباً در شرایطی زندگی می‌کردند که غذای کم و بسیار ساده‌ای داشتند اما اگر کسی را می‌دیدند که نیازمند یا مسافر است او

را مهمان می کردند و غذای خود و خانواده شان را به او می خوراندند (ر.ک: همان). ایشان خود نان و سرکه می خوردند اما به مردم نان و گوشت می خوراندند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۱۰۲). به اعتقاد ایشان میزبان نباید آنچه را در خانه دارد از مهمان دریغ کند (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۴۲).

- در نظر گرفتن شرایط مهمان: مطابق سیره امام علیه السلام چنانچه مهمان شرایط خاصی مثل بیماری، کسالت، ضعف و... داشته باشد، میزبان باید در تدارک غذای او مراعات این وضعیت او را نیز بکند. نقل شده روزی عده ای دزد را نزد حضرت علی علیه السلام آوردند تا حکم شرعی را درباره آن ها به اجرا در آورد. حضرت علیه السلام بعد از اجرای حکم شرعی و قطع کردن انگشتان آن ها فرمود: «حال داخل مهمان سرا شوید» و به یکی از اصحاب دستور داد که دست آن ها را معالجه کند و به آن ها روغن و عسل و گوشت خوراند تا این که بعد از چند روز خوب شدند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۷، ص ۲۶۶).

- غذا خوردن با مهمان: امام علی علیه السلام یکی از نکات مهم در مهمانی را غذا خوردن با مهمان می دانستند و خودشان نیز همواره این مسئله را رعایت می کردند (ر.ک: مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۵۶). شاید یکی از دلایل آن حسنی است که مهمان از این رفتار پیدا می کند. هر کس که به مهمانی دعوت می شود احساس می کند که مورد محبت و لطف میزبان بوده که دعوت شده است. اما وقتی در خانه میزبان ببیند که قرار است تنها غذا بخورد در درستی این حس دچار تردید شده و برعکس ممکن است احساس کند مزاحم بوده و برای صاحبخانه اهمیت چندانی ندارد، در حالی که غذا خوردن دسته جمعی حس نشاط، رضایت و ارزشمندی را در آن ها تقویت می کند.

- تواضع و خدمت به مهمان: مطابق سیره امام علی علیه السلام جایگاه مهمان و احترام و خدمت به او تا حدی مهم و با ارزش است که حتی اگر میزبان بالاترین مقام و منصب اجتماعی و معنوی را هم داشته باشد باز هم باید در مقابل مهمان، تواضع و فروتنی را سرلوحه رفتار خود کند. ایشان یکی از مواردی را که خجالت و شرم در آن جایز نیست، زمان خدمت کردن به مهمان می دانند (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۶، ص ۲۶۰).^{۱۶} روزی پس از صرف غذا، غلام امام علیه السلام برای مهمانان طشت و آفتابه و حوله آورد تا دستانشان را بشویند. امام علیه السلام از جا بلند شدند و آفتابه را از دست قنبر گرفتند تا دست مهمان را بشویند ولی آن مرد خود را به خاک افکند و عرض کرد: یا علی علیه السلام تو می خواهی آب بر دستان من بریزی؟ نکند خدا مرا به این حال ببیند! امام علیه السلام به او فرمودند: «بنشین! خداوند تو را می بیند در حالی که یکی از برادرانت که با تو فرقی ندارد مشغول خدمت به توست. تو را به حق بزرگی که بر گردنت دارم قسم می دهم که طوری آسوده بنشینی که اگر قنبر بر دستانت آب می ریخت همان طور آسوده بودی» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۵۶). حتی اگر مهمان ایشان نوجوان هم بود این رفتار را با او داشتند (همان) و معتقد بودند افراد نباید از خدمت کردن نسبت به مهمانشان احساس خجالت و شرم داشته باشند (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۶، ص ۲۶۰).

- رعایت حرمت کوچکی و بزرگی: رعایت و حفظ حرمت ها به خصوص حرمت بزرگترها نسبت به کوچکترها برای امام علیه السلام بسیار مهم بود. روزی پدر و پسری مهمان امام علیه السلام بودند. پس از صرف غذا امام علیه السلام روی دستان پدر آب ریختند و سپس آفتابه را به پسر خود محمد حنفیه دادند تا دست پسر را بشوید و فرمودند: «اگر این پسر تنها آمده بود دست او را خودم می شستم اما خدا دوست ندارد پدر و پسری که در یک مجلس هستند، در احترام مساوی باشند. اما اکنون پدر دست پدر را شست و تو ای پسر دست پسر را بشوی» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۵۶).

- بدرقه با احترام: یکی دیگر از نکات قابل توجه در مهمانی ها بدرقه مهمان و نحوه برخورد میزبان می باشد. این موضوع برای امام علیه السلام بسیار حائز اهمیت بود تا جایی که یکی از توصیه های ایشان در لحظات پایانی عمر شریفشان در

این مورد بود. ایشان فرمودند: «خدا را، خدا را! در مورد مهمان. او را راهی نکنید مگر با احترام و راضی، این وصیت من است به شما» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۶، ص ۲۶۰).^{۱۷} مهم ترین اثر این برخورد میزبان این است که مهمان از حضور خود نزد آنان احساس رضایت کرده و با خوش حالی آنجا را ترک می کند.

ج. وظایف مهمان

متأسفانه امروزه تمایل افراد برای دعوت سایرین و مهمانی دادن کاهش یافته که شاید یکی از دلایل آن نوع برخورد و نحوه حضور میهمان می باشد. چنانچه در برخی موارد مشاهده می شود که افراد فقط هنگام خوردن غذا در مهمانی حاضر شده و انتظار بهترین نوع پذیرایی و اکرام از جانب میزبان را دارند بدون آنکه در نظر داشته باشند که خود نیز وظایفی دارند که باید مراعات کنند. همین امر موجب شده تا تصور عموم مردم نسبت به مهمانی تغییر کرده و آن را یک امر پرمشقت بدانند و نسبت به آن چندان تمایلی نشان ندهند. این در حالی است که در فرهنگ علوی همان گونه که میزبان وظایفی دارد، مهمان نیز باید اموری را رعایت کند تا این تعامل برای هر دو طرف رضایت بخش بوده و آثار مثبت برجای گذارد. اموری که از منظر امام علی علیه السلام درخور توجه فراوان هستند عبارتند از:

- پذیرفتن دعوت: دعوت به مهمانی نشانه توجه دعوت کننده به مدعو و بیانگر علاقه و اظهار دوستی و محبت اوست. بنابراین شایسته است که دعوت او پذیرفته شود (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۸۷). امام علی علیه السلام نیز هرگاه دعوت می شدند آن را می پذیرفتند (عادل ادیب، ۱۳۷۵، ص ۸۰). البته در پذیرفتن دعوت باید دقت کرد که دعوت کننده کیست و شرایط مهمانی چگونه است. شایسته نیست مؤمن در مهمانی اهل فسق، مجالس تجملاتی که در آن اسراف می شود، مجالسی که فقط برای ثروتمندان تدارک دیده می شود و نیازمندان از حضور در آن‌ها منع می شوند، حضور یابد. امام علی علیه السلام وقتی باخبر شدند که یکی از کارگزارانشان در یک مهمانی حاضر شده که نباید قبول می کرده، او را مورد سرزنش قرار داده و برای او نامه نوشتند و فرمودند: «ای پسر حنیف به من گزارش شده که مردی از متمکنان بصره تو را به مهمانی اش دعوت کرده و تو به سرعت به سوی آن شتافته‌ای، در حالی که طعام‌های رنگارنگ و ظرف‌های بزرگ غذا یکی بعد از دیگری پیش روی تو قرار داده می شد. من گمان نمی کردم که تو دعوت جمعیتی را قبول کنی که نیازمندان ممنوع و ثروتمندان آن‌ها دعوت می شوند» (نهج البلاغه (صبحی صالح)، ۱۴۱۴، ص ۴۱۶).

- شرط دوری از تکلف برای قبول مهمانی: بسیار پسندیده است که دعوت شونده هنگام پذیرفتن دعوت با میزبان شروطی را تعیین کند که مراعات آن از به سختی افتادن میزبان بکاهد. به این ترتیب با مراعات حال میزبان و بی تکلف شدن میهمانی‌ها تمایل افراد برای احیای این سنت پسندیده و بهره مند شدن از آثار آن، بیشتر خواهد شد. روزی شخصی امام علی علیه السلام را به مهمانی دعوت کرد. حضرت علی علیه السلام فرمودند: «سه شرط دارم که اگر قبول کنی، می پذیرم. آن شخص شرایط را پرسید. امام علیه السلام فرمودند: از بیرون چیزی تهیه نکنید و هرچه در منزل هست همان را بیاورید - آنچه در منزل داری از ما دریغ نکنی - و به زن و بچه‌هایت سخت نگیری». آن شخص شروط را قبول کرد و امام علیه السلام مهمانی او را پذیرفت (ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ج ۲، ص ۴۲).^{۱۸}

- پذیرفتن احترام میزبان: مهمان باید در جایی که توسط میزبان برایش تدارک دیده شده، قرار بگیرد و از رد اکرام و احترام میزبان خودداری کند. نقل شده که روزی دو تن از شیوخ قبایل، خدمت امام علیه السلام رسیدند تا بازگشت و پیروزی حضرت را به ایشان تبریک بگویند. امام علیه السلام برای احترام دو بالش برای نشستن آن‌ها قرار دادند. یکی از آن‌ها بر روی

بالش نشست ولی دیگری امتناع کرد و همانند امام علیه السلام بر روی حصیر نشست. حضرت علیه السلام رو به او کرده و به شوخی فرمودند: «ای مرد! روی بالش بشین که جز خر کسی از احترام خودداری نمی کند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۵۳) ۱۹.

- شروع از ساده ترین غذا: یکی از ویژگی های ناپسندی که گاه در مهمانی ها مشاهده می گردد، این است که برخی افراد هنگام نشستن بر سر سفره بلافاصله بهترین غذا را انتخاب می کنند. این در حالی است که امام علیه السلام همواره ساده ترین غذا را برمی داشتند و این امر را حتی در مهمانی ها نیز رعایت می کردند (ر.ک: جعفری، بی تا، ج ۱۰، صص ۲۲۳-۲۳۰). البته این بدان معنا نبود که اگر غذای دیگری برایشان تدارک می دیدند ایشان آن را کنار بگذارند، زیرا این امر باعث ناراحتی میزبان می شود. نقل شده روزی فردی در مهمانی برای ایشان مقداری فالوده آماده کرده بود. امام علیه السلام آن را خوردند و از او تشکر نیز کردند (ر.ک: نوری، ۱۴۰۸، ج ۶، ص ۱۴۰۸).

- ابتدا کم بردارید: یکی از آدابی که شایسته است بر سر سفره غذا مراعات شود این است که مهمان ها در همان ابتدا غذا زیاد برندارند. همچنین بسیار ناپسند است که حجم زیادی از غذا را در ظرف بریزند و با حرص و ولع غذا بخورند، زیرا علاوه بر اینکه امکان دارد غذا به طور کامل خورده نشود و منجر به اسراف شود، نوع غذا و شیوه غذا خوردن نیز تأثیر بسیاری در روح و روان انسان دارد (ر.ک: جعفری، بی تا، ج ۱۰، صص ۲۲۳-۲۳۰). نقل شده وقتی کاسه ای غذا برای حضرت علیه السلام آورده بودند که چند دنده در آن بود امام دوتای آن ها را برداشتند و فرمودند: «فعلاً برایم کافی است، وقتی تمام شد دوباره برمی دارم» (تقی، ۱۳۹۵، ج ۱، ص ۸۲).

- مراعات سایر افراد: از آنجا که نحوه غذا خوردن افراد با یکدیگر متفاوت است، طبیعتاً زمان صرف غذا نیز در آن ها تفاوت دارد. بنابراین شایسته است همه با آرامش و مراعات سایر افراد حاضر بر سفره، غذا میل کنند. امام علیه السلام نیز در توصیه ای به کمیل به این مسأله اشاره می کنند که «اگر با کسی هم سفره گشتی در سر خوراک شتاب و عجله مکن تا همراهت نیز سیر شود و از غذا بهره مند گردد» (حرانی، ۱۴۰۴، ص ۱۷۲) ۲۰.

- نشستن با تواضع در کنار سفره: یکی دیگر از مسائلی که علاوه بر نوع، میزان و نحوه غذا خوردن بسیار مهم است، طرز نشستن کنار سفره است. از جمله عادات ناپسندی که ممکن است در برخی وجود داشته باشد، این است که همواره به دنبال بهترین جا بوده و در کنار سفره نیز با حالت متکبران می نشینند. در حالی که مطابق سنت های اسلامی حتی نشستن انسان نیز باید با فروتنی و ادب و متناسب با هنجارها باشد. نقل شده است که امام علیه السلام در کنار سفره بسیار متواضعانه و همچون بندگان می نشستند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۱۰۲) و یک از ثمرات این روحیه را جلب دوستی ها می دانستند (لیثی واسطی، ص ۲۰۹) ۲۱. البته تواضع انسان باید برخاسته از روح ایمان باشد نه به خاطر امور دنیوی از قبیل ثروت و منصب میزبان. امام علیه السلام در این باره فرمودند: «کسی که بر ثروتمندی وارد شود و برای دارایی اش در برابر او تواضع کند، خداوند دو سوم دینش را می برد» (نهج البلاغه (صبحی صالح)، حکمت ۲۲۹) ۲۲.

بنابر آنچه بیان شد می توان گفت که مطابق سیره امام علیه السلام یکی از نکات بسیار مهم در مهمانی ها این است که مهمان باید اصول تواضع و خویشتنداری و آداب اکل و شرب را بیشتر مراعات کند. در حالی که بسیاری از افراد وقتی به مهمانی دعوت می شوند احساس می کنند باید هرچه بیشتر و بهتر بخورند و شاید همین امر یکی دلایل کم رنگ شدن مهمانی ها باشد.

- فقط مصرف کننده نباشید (به میزبان نیز کمک کنید): متأسفانه یکی از ضعف هایی که در مهمانی ها وجود دارد این است که برخی گمان می کنند چون به مهمانی دعوت شده اند، فقط میزبان است که وظیفه دارد اسباب آسایش و

راحتی آن‌ها را فراهم کند. این درحالی است که در سیره امیرالمؤمنین علیه السلام حتی مهمان نیز هنگامی که در منزل میزبان قرار می‌گیرد باید به شرایط میزبان توجه کرده و تا جایی که می‌تواند به او یاری رساند. البته این مسأله نباید با بحث تجسس اشتباه شود. روزی امام علیه السلام به منزل یکی از دوستان خود رفتند و مشاهده کردند که خانه او بسیار کوچک و محقر است. امام علیه السلام به او فرمودند: «خانه تو خیلی کوچک است». سپس پولی را در اختیارش قرار دادند تا خانه‌ای مناسب شأنش خریداری نماید (دشتی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۹).

- مزاح: یکی از عوامل شادی و نشاط، شوخی و مزاح است. وجود این روحیه با رعایت حدود و چارچوب‌های تعیین شده، می‌تواند باعث تلطیف روحیه افراد در مهمانی‌ها شود. امام علیه السلام هم زمانی که میزبان بودند (ر.ک: مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۵۳) و هم زمانی که مهمان بودند (ر.ک: نوری، ۱۴۰۸، ج ۶، ص ۳۵۳) با شوخی و مزاح فضا را شادتر می‌کردند.

نتیجه

ائمه معصوم علیهم السلام و از جمله حضرت علی علیه السلام برای همه ابعاد زندگی دستورالعمل‌هایی داشتند که تأسی به آن‌ها زمینه ارتقای جامعه و تعاملات پویا را فراهم می‌سازد. از جمله این ابعاد که مورد توجه و تأکید بسیار قرار گرفته و در جامعه امروزی به علت حاکمیت فرهنگ لیبرالیستی و فردگرایی به فراموشی سپرده شده است، مهمانی دادن و سفره انداختن برای دیگران است.

این در حالی است که با وجود مهمانی، نه تنها فرزندان آداب معاشرت را می‌آموزند بلکه صله رحم صورت می‌گیرد و اقوام و آشنایان با دردها و مشکلات یکدیگر آشنا شده، در رفع آن می‌کوشند. از سوی دیگر محبت و مهرورزی رشد یافته و زمینه بسیاری از بحران‌ها که جامعه مدرن را به شدت تهدید می‌کند، از جمله به فراموشی سپردن احترام به والدین، انتقال ارزش‌ها از نسل قبل به نسل جدید و... کاهش می‌یابد.

از این رو با توجه به اهمیت مهمانی در اسلام، حضرت علی علیه السلام به عنوان اسوه و مقتدای شیعه، الگوهای جهت‌برگزاری مهمانی، چه برای میزبان و چه برای مهمان، بیان کرده‌اند و خود نیز در زندگی به آن التزام داشتند که لازم است مورد توجه قرار گیرد.

پی نوشت

۱. لَا يَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ مَا تَحَابَبُوا- وَأَدُّوا الْأَمَانَةَ وَاجْتَنَبُوا الْحَرَامَ- وَقَرُّوا الضَّيْفَ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَدُّوا الزَّكَاةَ- فَإِذَا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ ابْتُلُوا بِالْفَحْطِ وَالسَّيِّئِ.
۲. كُلُّ بَيْتٍ لَا يَدْخُلُ فِيهِ الضَّيْفُ لَا يَدْخُلُهُ الْمَلَائِكَةُ.
۳. إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بَعْدَ خَيْرٍ أَهْدَى لَهُمْ هَدْيَهُ قَالُوا وَمَا تِلْكَ الْهُدْيَةُ قَالَ الضَّيْفُ يَنْزِلُ بِرِزْقِهِ وَيَرْتَحِلُ بِذُنُوبِ أَهْلِ الْبَيْتِ عليه السلام.
۴. الْبِرْكَةُ أَسْرَعُ إِلَى مَنْ يُطْعِمُ الطَّعَامَ مِنَ السَّكِينِ فِي السَّنَامِ.
۵. الْمَكَارِمُ عَشْرٌ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ فِيكَ فَلْتَكُنْ أَحَدَهَا إِقْرَاءُ الضَّيْفِ الْخَيْرِ.
۶. مَنْ أَطْعَمَ مُؤْمِنًا حَتَّى يُشْبِعَهُ لَمْ يَدِرْ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ مَا لَهُ مِنَ الْأَجْرِ فِي الْآخِرَةِ لَا مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ثُمَّ قَالَ مِنْ مُوجِبَاتِ الْمَغْفِرَةِ إِطْعَامُ الْمُسْلِمِ السَّعْبَانَ.
۷. يَا أَبَا ذَرٍّ أَطْعِمْ طَعَامَكَ مَنْ تَحِبُّهُ فِي اللَّهِ وَكُلْ طَعَامَ مَنْ يُحِبُّكَ فِي اللَّهِ.
۸. مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُحِبُّ الضَّيْفَ إِلَّا وَ يَقَوْمُ مِنْ قَبْرِهِ وَ وَجْهُهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ فَيَنْظُرُ أَهْلَ الْجَمْعِ فَيَقُولُونَ مَا هَذَا إِلَّا نَبِيُّ مُرْسَلٌ فَيَقُولُ مَلَكٌ هَذَا مُؤْمِنٌ يُحِبُّ الضَّيْفَ وَ يُكْرِمُ الضَّيْفَ وَ لَا سَبِيلَ لَهُ إِلَّا أَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ.
۹. مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَسْمَعُ بِهِمْسِ الضَّيْفِ وَ فَرِحَ بِذَلِكَ إِلَّا غُفِرَتْ لَهُ خَطَايَاهُ وَ إِنْ كَانَتْ مُطْبَقَةً بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ.
۱۰. لَذَّةُ الْكِرَامِ فِي الْإِطْعَامِ وَ لَذَّةُ النَّامِ فِي الطَّعَامِ.
۱۱. حُبُّبٌ إِلَى مَنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ إِطْعَامُ الضَّيْفِ.
۱۲. حُبُّبٌ إِلَى مَنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ إِطْعَامُ الضَّيْفِ وَ الصَّوْمُ بِالضَّيْفِ وَ الضَّرْبُ بِالسَّيْفِ.
۱۳. لَا يُضَيِّفُ الضَّيْفَ إِلَّا كُلُّ مُؤْمِنٍ.
۱۴. شَرُّ الْإِخْوَانِ مَنْ تَكَلَّفَ لَهُ.
۱۵. إِذَا احْتَسَمَ الْمُؤْمِنُ أَخَاهُ فَقَدْ فَارَقَهُ.
۱۶. ثَلَاثٌ لَا يُسْتَحْيَا مِنْهُنَّ خِدْمَةُ الرَّجُلِ ضَيْفُهُ.
۱۷. اللَّهُ اللَّهُ فِي الضَّيْفِ لَا يَنْصَرِفَنَّ إِلَّا شَاكِرًا لَكُمْ الْوَصِيَّةَ.
۱۸. عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام أَنَّهُ دَعَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ عليه السلام قَدْ أَجْبَيْتُكَ عَلَيَّ أَنْ تَضْمَنَ لِي ثَلَاثَ خِصَالٍ قَالَ وَمَا هِيَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ لَا تُدْخِلْ عَلَيَّ شَيْئًا مِنْ خَارِجٍ وَ لَا تَدْخُرْ عَنِّي شَيْئًا فِي الْبَيْتِ وَ لَا تُجْحِفَ بِالْغِيَالِ قَالَ ذَاكَ لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَأَجَابَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام.
۱۹. دَخَلَ رَجُلَانِ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَالْقَى لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا وَسَادَةً فَقَعَدَ عَلَيْهِمَا أَحَدُهُمَا وَ أَبَى الْآخَرَ فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَقْعَدَ عَلَيْهَا فَإِنَّهُ لَا يَأْبَى الْكِرَامَةَ إِلَّا الْجِمَارُ ثُمَّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمٌ قَوْمٍ فَكْرِمُوهُ.
۲۰. يَا كَمْبِيلُ إِذَا أَكَلْتَ فَطَوَّلْ أَكْلَكَ لَيْسَتْوَفِي مَنْ مَعَكَ وَ يَرْزُقُ مِنْهُ غَيْرُكَ.
۲۱. ثَمَرَةُ التَّوَاضُعِ الْمَحَبَّةُ.
۲۲. مَنْ أَتَى غَنِيًّا فَتَوَاضَعَ لَهُ لِفَنَاءِهِ ذَهَبَ ثُلَاثًا دِينَهُ.

منابع

- * نهج البلاغة (للصباحي صالح)، قم، هجرت، ۱۴۱۴ق.
۱. ابن بابويه، محمد بن علی؛ عیون أخبار الرضا علیه السلام، ج ۲، تهران، نشر جهان، ۱۳۷۸ق.
 ۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی؛ تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله، قم، جامعه مدرسین، چاپ دوم، ۱۴۰۴ق.
 ۳. اترک، حسین؛ آداب مهمانی از منظر روایات اسلامی، فصلنامه معرفت اخلاقی، شماره ۱۲، زمستان ۱۳۹۱.
 ۴. ادیب، عادل؛ نقش امامان معصوم علیهم السلام در حیات اسلام، ترجمه مینا جیگاره، مشهد، مجمع البحوث الإسلامیه، ۱۳۷۵ش.
 ۵. باقر الموسوی، محسن؛ القضاء و النظام القضائی عندالإمام علی علیه السلام، بیروت، الغدیر، ۱۴۱۹ق.
 ۶. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد؛ غررالحکم و دررالکلم، قم، دارالکتب اسلامی، ۱۴۰۱ق.
 ۷. ثقفی، ابراهیم بن محمد بن سعید بن هلال؛ الغارات، ج ۱، ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران، وزارت ارشاد، ۱۳۹۵ق.
 ۸. جعفری، محمد تقی؛ شرح نهج البلاغه، ج ۱۰، بی جا، نشر فرهنگ اسلامی، بی تا.
 ۹. حر عاملی، محمد بن حسن؛ تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، ج ۹ و ۲۴، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۹ق.
 ۱۰. دشتی، محمد؛ امام علی علیه السلام و تفریحات سالم، قم، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین علیه السلام، چاپ دوم، ۱۳۸۱ش.
 ۱۱. دیلمی، حسن بن ابی الحسن؛ ارشاد القلوب، ج ۱، بی جا، شریف رضی، ۱۴۱۲ق.
 ۱۲. رضائی، احمد؛ دانشنامه امام علی علیه السلام (آیین دادرسی)، ج ۵، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۰ش.
 ۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق؛ الکافی، ج ۲ و ۷، تهران، دارالکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
 ۱۴. گروه مؤلفان؛ پیشوایان هدایت، ج ۲، ترجمه عباس جلالی، قم، مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۸۵ش.
 ۱۵. لیبی واسطی، علی بن محمد؛ عیون الحکم و المواعظ، قم، دارالحديث، ۱۳۷۶ش.
 ۱۶. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی؛ بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، ج ۴۱ و ۷۲، بیروت، دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق.
 ۱۷. نوری، حسین بن محمد تقی؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۶ و ۱۶، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۸ق.